

FELSEFİ METİN OKUMA VE YAZMA YÖNTEMLERİ II (DERS NOTLARI)

Prof. Dr. Kubilay Aktulum

*Süleyman Demirel Üniversitesi
Güzel Sanatlar Fakültesi Dekanı*

ART-E dergisinin Nisan 2009'da yayımlanan 3. sayısında *Felsefi Metin Okuma ve Yazma Yöntemleri* konusunda derlediğimiz bilgilere yer vermiştik. Bu yazıda amacımızın özgün bir çalışma ortaya koymak, bilimsel bir varsayımı tartışmak ve/ya bir sorunu çözüme bağlamak olmadığını; böyle bir girişimde amacımızın daha çok eğitsel bir tutumla, yürütmekte olduğumuz bir ders bağlamında (*Felsefi Metin Okuma ve Yazma I ve II*) felsefi bir metnin nasıl okunabileceği, bir metin okuma yöntemine ilişkin olarak nasıl bir yol izlenebileceği konusunda kimi öneriler sunmakla sınırlı olduğunu belirtmiştik (ayrıca bu yazıların Akademik Bilgi Sisteminde yer almadıklarını; dolayısıyla değerlendirmeye alınmadıklarını önemle ekleyelim). Çeşitli kaynaklardan derlenerek oluşturulan bu yazıların birinci aşamasında yalnızca felsefi bir metni okuma yöntemine ilişkin önerilerin yer aldığı; *Felsefi Metin Okuma ve Yazma Yöntemleri* konusunda var olan temel bir boşluğu, geçici de olsa, doldurmaktan başka bir arayışımız olmadığını bir kez daha belirtelim.

Ülkemizde şimdiye kadar yazınsal ya da anlatısal bir metnin ne olduğu ve nasıl okunabileceği konusunda kimi çalışmalar yapıldı. Özellikle Doğan Günay *Metin Bilgisi*, Ayşe Kıran ise *Yazınsal Okuma Süreçleri* adlı çalışmalarında yazınsal, anlatısal, betimsel metnin ne olduğu konusunda yeterince kuramsal tanımlamalar yaptılar. "Felsefi bir metin nedir?" sorusuna yanıt ararken anılan çalışmaların metin konusunda sundukları verileri başlangıçta ele aldığımız konuya uygun olarak (Felsefi Metin Nedir?) kendi dersimizde dönüştürerek kullandık. Yazınsal bir metin tanımını anılan çalışmalardan yola çıkarak yeniden yaparken felsefi bir metnin ne olduğunu, yazınsal bir metinden hangi bakımlardan ayrıldığını anımsatarak, daha çok felsefi bir metni okuma ve

yorumlamaya dönük yöntemsel bir bakışın nasıl işleme sokulabileceği konusunda bilgileri derledik. Temel olarak Jacqueline Russ'un *les Méthodes en philosophie*, Frédéric Cossutta'nın *l'Explication de texte philosophique au baccalauréat* ve *Eléments pour la lecture des textes philosophiques*, Ronald Bonan ve Pascal Christiani'nin *Guide pour l'explication de texte philosophique* ve çok sayıda internet kaynağından yararlanarak notlarımızı hazırladık. Pek çok bakımdan geliştirilmeleri gerektiğinin ayırımında olduğumuzu eklemeliyiz.

Bu yazıda bir metni ağırlıklı olarak çizgisel bir okumaya nasıl tabi tutabileceğimiz konusunda bir okuma modeli önerilmektedir.

KANT, AYDINLANMA NEDİR?

1- *Demek oluyor ki her birey için nerdeyse ikinci bir doğa yerine geçen ve temel bir yapı oluşturan bu ergin olmayıştan kurtulmak çok güçtür.*

2- *Hatta insan bu duruma seve seve katlanmış ve onu sevmiştir bile; işte bu yüzden o, kendi aklını kullanma bakımından gerçekten de yetersizdir; çünkü onun böyle bir deneyi gerçekleştirmesine asla izin verilmemiştir, o aklını kullanmayı denemeye hiç bir zaman bırakılmamıştır. Dogmalar ve kurallar, insanın doğal yetilerinin akla uygun kullanımının ya da daha doğru bir deyişle kötüye kullanılmasının bu mekanik araçları, erginleşme ve olgunlaşma için sürekli bir ayak bağı olurlar.*

3- *Biri çıkıp yürümeyi köstekleyen bu zincirleri atsa da, en dar hendekten bile hemen öyle pek kolayca atlayamaz; çünkü o henüz kendisine güven duyarak bacıklarını özgürce hareket ettirmeye daha alışmamıştır. İşte bundan dolayı da ruhlarını, zihinsel yanlarını kendi başlarına işleyip kullanarak ergin olmayıştan kurtulan ve güvenle yürüyebilen, pek az kişi vardır.*

4- *Oysa buna karşılık, kitlenin kendi kendisini aydınlatması daha çok olanak taşır; hatta ona özgürlük, yani özgür olma hakkı tanınırsa bu durumun önüne geçilemez de. Çünkü yığın içinde, kamuda -vasiler arasında bile- bağımsız düşünebilen bir kaç kişi her zaman bulunacaktır, bunlar önce kendi boyunduruklarını atacaklar, sonra da insanın kendindeki akıllıca değerlendirmesi yanında bağımsız düşünmenin kişi için bir ödev olduğu anlayışını çevrelerine yayacaklardır.*

Felsefe Yazıları “Aydınlanma Nedir”(1784)- Immanuel Kant- Türkçesi: Nejat Bozkurt – Felsefe Yazıları -1983

1- Metnin planı ve ana fikir

Ana fikri bulmak için metni birkaç kez dikkatlice okuyalım. Metnin ana fikir çevresinde nasıl eklemlendiğini bulmaya çalışalım. Ana fikri belirledikten sonra metnin planını oluşturalım. Bu iki aşama birbirini tamamladığı için iki işlemi birlikte yapmak gerekir.

Ana fikri bulmak için diğer fikirlerin hangi bakımlardan ikinci planda kaldıkları belirlenmelidir. Ayrıca yan fikirlerin ana fikre hangi bakımlardan katkı sağladıkları, işlevlerinin neler olduklarını belirtmek gerekir. Böyle bir sorgulama metnin taslağını çıkarmak anlamına gelir, metnin nasıl eklemlendiğini ortaya koymak gerektiğinden bu işlem zorunludur.

a) Metindeki ana fikir

Metindeki ana fikir (genellikle yazarın tezi olarak adlandırılır) metindeki tüm öteki fikirlerin çevresinde toplandığı, eklemlendiği temel fikirdir. Ana fikir ya da tez dört durumda karşımıza çıkabilir:

- Yazar tezini kanıtlıyor olabilir,
- Yazar tezini açıklıyor olabilir,
- Yazar tezinin nedenlerini ya da sonuçlarını sergiliyor olabilir,
- Yazar karşı çıktığı bir tezi ele alabilir.

(Başka durumlar da karşımıza çıkabilir kuşkusuz.)

Çoğunlukla metindeki bir ana fikir metnin başında ya da sonunda bir tümcede yer alabilir. Ana fikir metnin içerisine de serpiştirilmiş olabilir. Bu durumda metindeki eklemlenimi birkaç tümcede açıklamak gerekir.

Ana fikir ile metindeki izleği birbirine karıştırmamak gerekir. Metindeki izleğin ne olduğunu söylemek yeterli olmaz, çünkü pek çok metin aynı izlekten farklı biçimlerde söz edebilir.

Metindeki ana fikir: Her insan ergin olmama durumu yaşar, erginlik dönemine ulaştığında kendi aklını kullanabilmelidir (birinci aşama). Kant ergin olamamanın nedenlerini sıralar ve insanın ergin olamama durumundan (bağımlı olma durumundan) nasıl çıkabildiğini anlamaya çalışır.

b) Plan

Plan metindeki düşüncelerin temel aşamalarını ortaya koymalıdır. Plan belirlenirken metindeki bağlaçlardan yararlanılır, örneğin:

Böylelikle: Bu biçimde, söylendiği gibi.

Hala, henüz: Bir yineleme ve tamamlama düşüncesi bildirir.

Gerçekten de: Bir açıklama, kanıtlama düşüncesi bildirir.

Örneğin: Bir örnek verilir.

Aynı biçimde, bunun için: Öncekine bağlı bir sonuç çıkarılır.

Ancak: Bir kısıtlama, düzeltme, itiraz.

Çünkü: Bir açıklama düşüncesi kapsar.

Oysa: Bir akıl yürütmenin özel bir anına gönderir.

Öyleyse: Bir sonuç, öncekine bağlı olarak bir çıkarsamaya varılır.

Kant'ın metninde **bu yüzden, işte bundan dolayı, çünkü, oysa** kullanımları yer alır.

Metnin planı yapılırken:

- a- Metni özetlemeden, kısa bir plan yapılır
- b- Plan metindeki düşüncenin gelişimine bağlı olarak yapılır, metindeki temel eklemlenimler üzerinden planlama yapılır.
- c- Metnin temel mantıksal eklemlenimlerine bağlı olarak ana bölümler alt-bölgümlere ayrılabilir.

Kant'ın metninde:

1- (Birinci Bölüm): *Demek oluyor ki..... çok güçtür.* Kant'ın tezi: İnsan ergin olamama durumu yaşar, kendi başına bu durumdan kurtulamaz.

2- (İkinci bölüm): *Hatta insan.....bağı olurlar.* İnsanın bu durumda kalmasının temel nedeni kendi aklını kullanma özgürlüğünün kendisine verilmemesidir, bu nedenle bu durum onda bir doğa durumuna gelmiştir.

3- (Üçüncü bölüm): *Biri çıkıp.....pek az kişi vardır.* Öyleyse bir kişinin kendi gücüyle bu durumdan kurtulması olanaksızdır.

4- (Dördüncü bölüm): *Oysa....çevrelerine yayacaklardır.* Buna karşılık düşünce adamlarının fikirleriyle aydınlanan bir halkın kurtuluşu kaçınılmazdır.

2- Metnin problematiki (sorunsalı)

Metnin problematiki metnin yanıt verdiği sorundur, metin belli oranda bu sorunu aydınlatır. Yazarın düşüncesinin yön çizgisini belirtir. Metnin problematikini bulmak için metnin yanıt verdiği soruyu göz önünde bulundurmak yeterlidir.

Kant'ın metninde insan bir ergin olamama durumu içerisinde yaşar, oysa kendi aklını kullanabilmelidir. Bu çelişik durum nasıl açıklanır? Bireyin bu durumdan çıkması olası mıdır? Metinde Kant'ın yanıtlamaya çalıştığı sorular bunlardır.

Bir metni açıklarken,

- Metnin içsel mantığı ortaya çıkarılır, fikirlerin birbirlerine nasıl eklemlendikleri açıklanır

- Yazarca metnin altında söylenmek istenen şey ortaya çıkarılır, yani yazarın şu ya da bu fikri doğrulamaya olanak sağlayan önvarsayımlar belirlenir. Bu varsayımlar metnin dışında olduğu kadar metnin içinde aranır. Metinde birbirlerine gönderen düşünceler ya da anlatımlar ortaya konur.

- Metindeki anahtar konumdaki kavramlar tanımlanır. Kavramların metin içerisindeki anlamları verilir, bir kavramın tüm anlamlarını sıralamak gereksizdir. Bir kavram ya da anlatım italik olarak yazıldığında yazarca kavramın önemine vurgu yapıldığını unutmamak gerekir.

Yöntem anımsatması:

1- Açıklama bölümüne geçmeden önce açıklanacak fikirleri ve tanımlanacak kavramların neler olduklarını;

2- Birbirleriyle ilintili sözcükleri, kavramları belirlemek;

3- Metni çizgisel bir sırada açıklamak gerekir. Bir terim ya da kavramı açıklamak güç olduğunda çözümün öncelikle metinde olduğunu unutmamak gerekir.

Kant'ın metninde,

1- Tanımlanacak temel terimler şunlardır:

* Ergin olmama

* Kendi aklını kullanma

* Akıl

* Kendi kendisini aydınlanmak

* Bağımsız düşünmek

3- Açıklanacak düşünceler

*“Demek oluyor ki her birey için nerdeyse ikinci bir doğa yerine geçen ve temel bir yapı oluşturan bu **ergin** olmayıştan kurtulmak çok güçtür.”*

a- Eğer bireyin bu ergenlik durumundan çıkması gerekiyorsa, bu durum içerisine nasıl girmiştir?

b- Bu güçlüğü nereden kaynaklanmaktadır?

c- Neden her birey (ayrı ayrı) deniliyor?

*“Hatta insan bu duruma seve seve katlanmış ve onu sevmiştir bile; işte bu yüzden o, **kendi aklını kullanma** bakımından gerçekten de yetersizdir; çünkü onun böyle bir deneyi gerçekleştirmesine asla izin verilmemiştir, o aklını kullanmayı denemeye hiç bir zaman bırakılmamıştır.”*

a- Neden insan bu duruma seve seve katlanmıştır?

b- Neden belirsiz kişi zamirleri kullanılmaktadır; belirsiz zamir kullanımının gerisinde kim vardır?

“Dogmalar ve kurallar, insanın doğal yetilerinin akla uygun kullanımının ya da daha doğru bir deyişle kötüye kullanılmasının bu mekanik araçları, erginleşme ve olgunlaşma için sürekli bir ayak bağı olurlar.”

a- Kant hangi dogmalar ve kurallardan söz ediyor?

b- Hangi bakımlardan mekanik araçlardır?

c- Kant neden doğal yeteneklerin kötüye kullanılmasından söz ediyor, bu doğal yetenekler hangileridir?

“Biri çıkıp yürüme yi köstekleyen bu zincirleri atsa da, en dar hendekten bile hemen öyle pek kolayca atlayamaz; çünkü o henüz kendisine güven duyarak bacaklarını özgürce hareket ettirmeye daha alışmamıştır.”

a- Bu engellerden insan neden kurtulamaz?

b- En dar hendekten atlayamaz benzetmesini açıklayınız.

“İşte bundan dolayı da ruhlarını, zihinsel yanlarını kendi başlarına işleyip kullanarak ergin olmayıştan kurtulan ve güvenle yürüyebilen, pek az kişi vardır.”

a- Ergin olmayıştan kurtulmak ne anlama gelir?

b- Söz konusu pek az kişi kimlerdir?

- c- Ruhun, zihinsel yanın hangi işleyişi söz konusudur?
- d- Bu yolla ergin olmayıktan kurtulmayı nasıl başarmışlardır?

“Oysa buna karşılık, kitlenin kendi kendisini aydınlatması daha çok olanak taşır; hatta ona özgürlük, yani özgür olma hakkı tanınırsa bu durumun önüne geçilemez de.”

- a- “Oysa buna karşılık” kullanımı ile hangi görüşe karşı çıkılıyor?
- b- Neden kitle için aydınlanma daha kolay?
- c- Kitleye özgür olma hakkı tanınması nasıl olur? vb.

“Çünkü yığının içinde, kamuda -vasiler arasında bile- bağımsız düşünebilen bir kaç kişi her zaman bulunacaktır, bunlar önce kendi boyunduruklarını atacaklar, sonra da' insanın kendindekini akıllıca değerlendirmesi yanında bağımsız düşünmenin kişi için bir ödev olduğu anlayışını çevrelere yayacaklardır.”

- a- “Birkaç kişi” kimlerdir?
- b- Kendi boyunduruklarından nasıl, hangi yollarla kurtulacaklar?
- c- Düşüncenin asıl değeri nedir? (İnsanın kendindekini akıllıca değerlendirmesi)
- d- Bağımsız düşünmek her kişinin ödevidir, neden?

4- Metin-içi göndermeler:

Metin *ergin olmama durumu* konusunda ardışık üç düşünceyi açıklıyor:

- a- Ergin olmama durumu,
- b- Bu durumdan çıkmak, kurtulmak üzere olmak,
- c- Bu durumdan kurtulmak.

a- *Ergin olmama durumu*: “doğa”, “seve seve katlanma”, “kendi aklını kullanamama”, “ayak bağı olma”, “mekanik araçlar” (özgürlüğe karşı çıkarlar) ile belirlenir

b- *Ergin olmama durumundan kurtulma, ergin olmayışın baskısından kurtulma düşüncesi:* “her birey için neredeyse ...güçtür”, “pek az kişi vardır”, “kitlenin kendi kendisini aydınlatması”na gönderir.

c- *Ergin olmayıştan çıkış düşüncesi:* “yürümeyi köstekleyen bu zincirleri atmak” “güvenle yürümek”, “bacaklarını özgürce hareket ettirmek”, “bağımsız düşünebilen bir kaç kişi”, “bağımsız düşünme” ile açıklanır.

AÇIKLAMA BÖLÜMÜ:

(Burada çizgisel bir yol izlenerek yukarıda sorulan sorular kısaca yanıtlanacaktır.)

Demek oluyor ki her birey için nerdeyse ikinci bir doğa yerine geçen ve temel bir yapı oluşturan bu ergin olmayıştan kurtulmak çok güçtür.

- **Ergin olmayışın tanımı:** Metinde ergin olmayış kendi aklını bütünüyle kullanamayan ve eylemlerinden sorumlu olmayan (yetişkinin karşıtı bir kavram olarak) kişinin durumunu betimlemek için kullanılmıştır.

- **Eğer bireyin bu ergenlik durumundan çıkması gerekiyorsa, bu durum içerisine nasıl girmiştir?**

Ergin olmayış önce insanın doğal bir durumunu belirtir. Gerçekten de çocuk doğduktan sonra aklını bütünüyle kullanamaz. Bu nedenle aklını kullanacağı yaşa gelinceye değin bir erginlik durumunda yaşar. Bu doğal bir durumdur, doğal gelişim böyledir. Ergin, yani çocuk başkalarına (özellikle anne ve babasına) gereksinim duyar, ötekiler onun yerine düşünür, kararlar alırlar. Ancak henüz aklını yeterince kullanamayan bir kişi için normal olan bu durum kişi aklını kullanmaya yetenekli bir döneme geldiğinde kullanılmadığında anormal olur. Kant metinde bize bu ikinci durumdan söz etmektedir. Yetişkin (başkasınca, başkalarınca) anormal bir erginlik durumu içerisinde tutulmaktadır.

- **Bu güçlüğün nedeni nedir, nereden kaynaklanmaktadır?**

Kant bu güçlüğün çeşitli nedenlerini sıralar:

- Birinci neden alışkanlıktır. Alışkanlık hali süresi nedeniyle insanda “doğal” duruma gelmiştir. Alışkanlık genelde “*ikinci doğa*” olarak adlandırılır.

- İkinci neden bireyin kendisidir: bu durumda kalmayı arzulayan birey kendi kötülüğünden sorumludur (bu duruma seve seve katlanır tümcesi)

- Üçüncü neden dış engellerdir. Bireyin kendi aklını kullanmamasının nedeni bunu denemesine asla izin verilmemesidir.

- Neden her birey (ayrı ayrı) deniliyor?

Bu durumdan kurtulmak için bireyin harekete geçmesi gerekir. Bu durum doğal bir hale gelmişse birey kendi başına bundan kurtulamaz, çünkü bunun önemini göremez ve onu ne yapacağını bilemez. Bu durumdan ancak ötekilerin yardımıyla, ötekilerle yardımlaşarak, kimi rehberler eşliğinde kurtulabilecektir.

“Hatta insan bu duruma seve seve katlanmış ve onu sevmiştir bile; işte bu yüzden o, kendi aklını kullanma bakımından gerçekten de yetersizdir; çünkü onun böyle bir deneyi gerçekleştirmesine asla izin verilmemiştir, o aklını kullanmayı denemeye hiç bir zaman bırakılmamıştır.”

a- Neden insan bu duruma seve seve katlanmıştır?

Özgür olmak yerine bu ergin olamayı hali içerisinde kalmayı arzuluyor olmasının nedeni bireyin kendi başına aramaya çabalamak yerine “gerçeklikleri” ötekilerden yola çıkarak anlamasının daha kolay olmasıyla ilintilidir. Erginlik hali ruhu dingin kılar, üstlenildiği zaman can sıkıcı olabilecek sorumluluk almaktan kurtarır. Bu durum efendisinin emirlerine boyun eğen kölenin durumuna benzer.

b- Neden belirsiz kişi zamirleri kullanılmaktadır; belirsiz zamir kullanımının gerisinde kim vardır?

Belirsiz kişi zamiri kullanımı ile genel olarak siyasal (Devlet) ya da dini (Kilise) erk gibi kurumlar belirtilir. Bu belirsiz kişi adıyla gösterilen iktidarda kalmak amacıyla, ötekileri ergin olmayış durumunda tutmaktan yarar sağlayan bir dizi insan ya da bireylerdir. XVIII. yüzyıl bağlamında düşünüldüğünde, bu dönemin Avrupa’da monarşik

yapının ve kurumların egemen olduğu, kilisenin hala önemli bir rol oynadığı bir dönem olduğu görülür.

Kendi aklını kullanma kavramının tanımı:

Kant kavramları aralarında 'olmak' (bu ...dır) eylemiyle bağlayan yargılar oluşturma yetisi biçiminde tanımlar. Örneğin, "*Hava güzeldir*" bir yargıdır.

Dogmalar ve kurallar, insanın doğal yetilerinin akla uygun kullanımının ya da daha doğru bir deyişle kötüye kullanılmasının bu mekanik araçları, erginleşme ve olgunlaşma için sürekli bir ayak bağı olurlar.

a- Kant hangi dogmalar ve kurallardan söz ediyor?

Bunlar erki elinde tutan kişilerin kullandıkları dış bariyerlerdir (engellerdir). Yasalar, alışkanlıklar, töreler, önyargılar söz konusudur, bunlar hazır gerçek değer yargılarıdır, bireye küçük yaşlardan başlayarak dayatılır, onları kendi başına üretmesinin önüne geçilir. Örneğin yasa ve töre bizi var olan erke uymaya zorlar. Bireye dışardan dayatılan bir gerçeklik söz konusudur burada, erkin ve gerekliliğinin doğası üzerinde düşündükten sonra çıkardığımız bir sonuç söz konusu değildir.

b- Hangi bakımlardan mekanik araçlardır?

"*Mekanik*" nitelemesi "*özgür*" nitelemesinin tersidir. Mekanik parçaların harekete geçirecek biçimde önceden bir düzene konulmasıdır. Bu hareket önceden belirlenmiş bir sıraya, düzene göre gerçekleşir. Bir parçanın kendi başına hareket etmesi olası değildir, çünkü hareket öteki parçaların hareketine, işleyişine bağlıdır, son aşamada da sistemi oluşturan kişinin edincine bağlıdır. Kurallar, kurumlar ve dogmalar mekanik araçlardır, çünkü birey düşünüyor kuruntusuna sahiptir, oysa ona dayatılan, önüne konan gerçekliklerden yola çıkarak öteki düşünceleri yalnızca yineler.

Aklın tanımı

Kant akli yargıları aralarında birbirlerine bağlayarak düşünceler üretme yetisi olarak tanımlar. "*Bütün insanlar ölümlüdür. Socrates bir insandır. Öyleyse Socrates de ölümlüdür.*"

c- Kant neden doğal yeteneklerin kötüye kullanılmasından söz ediyor, bu doğal yetenekler hangileridir?

Doğal yetiler bireyin ussal yetileridir, bu yetiler onları geliştirdikten sonra kullansın diye insana başlangıçta doğa tarafından verilmiştir. Doğal yetiler metnin sonunda 'ödev' (vocation) sözcüğüyle örtük olarak yinelenir, doğal yetisini kötü kullanmasının nedeni, bireyin aklını özgürce kullanmamasındandır. Dogmalar, kurallar, kurumlar aklını özgürce kullanmasına engeldir.

“Biri çıkıp yürümeyi köstekleyen bu zincirleri atsa da, en dar hendekten bile hemen öyle pek kolayca atlayamaz; çünkü o henüz kendisine güven duyarak bacaklarını özgürce hareket ettirmeye daha alışmamıştır.”

a- Bu engellerden insan neden kurtulamaz?

Kurallar, dogmalar ve kurumlar bireyin yalnız başına, dosdoğru yürümesine engel olan kaçınılmaz, zorunlu değnekler gibidirler. Kendi başına yargılar üretemeyen akli destekler ve onu aklın düşünme özgürlüğü içerisinde tutarlar.

b- En dar hendekten atlayamaz benzetmesini açıklayınız.

Sıçrama (atlama) bireyin kurtuluşunu simgeler. Birey henüz kendi başına düşünme olanağına sahip olmadığı için yeniden kurutulmak istediği kendi hamisinin eline düşme tehlikesiyle (hendek benzetmesi ile simgesel olarak bildirilir) karşı karşıyadır.

“İşte bundan dolayı da ruhlarını, zihinsel yanlarını kendi başlarına işleyip kullanarak ergin olmayıştan kurtulan ve güvenle yürüyebilen, pek az kişi vardır.”

a- Söz konusu pek az kişi kimlerdir?

Bu kişiler filozoflardır. Örneğin Descartes *Méditations Métaphysiques*'de (Metafizik Düşünceler) tüm bu eski düşünceleri, eski önyargıları reddeder, kendi aklını kullanmayı önerir. Kopernik, Galile ya da Gaulée de aynı tutum içerisinde olmuşlardır. Bu düşünürler kilisenin dogmalarını reddetmişler ve dogmaların yerine araştırmaları ve düşünceleriyle, kendi akıllarını kullanarak yargılara varmışlardır.

b- Ruhun, zihinsel yanın hangi işleyişi söz konusudur?

İster felsefi ister bilimsel alan söz konusu olsun, gerçekliği akıl yoluyla, ussal yoldan araştırmaya dayanır bu işleyiş. Kant bu işleyişin gerektirdiği yargının özerkliği üzerinde durur.

c- Bu yolla ergin olmayıktan kurtulmayı nasıl başarmışlardır?

Bu ergin olmayı başarmakla gerçekleşir. Kendi kendisine düşünerek, kendisi akıl yürütmeye başladığı (başardığı) anda gerçekleşir.

“Oysa buna karşılık, kitlenin kendi kendisini aydınlatması daha çok olanak taşır; hatta ona özgürlük, yani özgür olma hakkı tanınırsa bu durumun önüne geçilemez de.”

a- “Oysa, buna karşılık” kullanımı ile hangi görüşe karşı çıkılıyor?

Kant burada halkı metnin başında söz ettiği bireyin karşısına çıkarıyor. Halk yazarların, düşünürlerin ya da araştırmacıların eserlerini, düşüncelerini bilen bir grup bireyi belirtir.

b- Neden kitle için aydınlanma tek başına bir birey için olduğundan daha kolaydır?

Halkın kendisini aydınlatması daha kolaydır, çünkü bireyler fikir alışverişinde bulunurlar, tartışırlar, birbirlerine okumaları için kitaplar önerirler. Aynı biçimde halk okuduğu yazarların yapıtları aracılığıyla aydınlanırlar. Yazarlar düşüncelerini yayarak halka buldukları durumdan kurtulmaları için bir kapı aralarlar. Kant bu nedenle halktan söz eder. Halk filozofların ve düşünce adamlarının aydınlanmaları için yayımladıkları kitapların alıcılarıdır.

“Aydınlanma” (kendi kendini aydınlatma) eylemini açıklayınız

Açıklık, ışık eğretisi gerçekliği simgelemek için sıklıkla kullanılmıştır. Metinde “aydınlanma” (kendi kendini aydınlatma) eylemi özel bir anlamda kullanılmaktadır, çünkü Kant’ın yaşadığı dönem ‘Aydınlanma Dönemi’ olarak adlandırılmıştır.

d- “Ona (kitleye) özgürlük, yani özgür olma hakkı tanınırsa bu durumun önüne geçilemez de.”

Erki (gücü) elinde tutanlar bireyin özgürlüğünü elinden alarak onun bağımlılıktan kurtulma çabasına engel olurlar.

- *Siyasal özgürlük*: Halk yöneticilerini seçememektedir

- *Düşünce ve basın özgürlüğü*: Birey kendi düşünceleri nedeniyle keyfi olarak hapse atılır; basın sansüre ve baskıya uğrar.

Bireye bütünüyle serbestçe düşünme özgürlüğü tanımak iktidarı elinde tutanlar için tehlikelidir, çünkü özgürlük bireyi bu iktidarı reddetmeye götürür.

“Çünkü yığının içinde, kamuda -vasiler arasında bile- bağımsız düşünebilen bir kaç kişi her zaman bulunacaktır, bunlar önce kendi boyunduruklarını atacaklar, sonra da’ insanın kendindekini akıllıca değerlendirmesi yanında bağımsız düşünmenin kişi için bir ödev olduğu anlayışını çevrelerine yayacaklardır.”

a- “Birkaç kişi” kimlerdir?

“İşte bundan dolayı da ruhlarını, zihinsel yanlarını kendi başlarına işleyip kullanarak ergin olmayıştan kurtulan ve güvenle yürüeyebilen, pek az kişi vardır” tümcesinde daha önce anılan kişilere (filozoflara, düşünce adamlarına) gönderme yapılmaktadır.

b- Kendi boyunduruklarından nasıl, hangi yollarla kurtulacaklar?

Aynı tümcede geçen *“kendi başlarına”* (daha doğrusu, özgün metinde akıllarını kullanarak) kullanımına gönderme yapılmaktadır. Yani kişi bu durumdan aklını kullanarak kurtulacaktır.

c- Düşüncenin asıl değeri nedir? (İnsanın kendindekini akıllıca değerlendirmesi)

Akıl (düşünce) insanın sahip olduğu değerli bir varlıktır: akıyla doğanın yasalarını keşfeder, tekniğin ilerlemesini sağlar, aynı zamanda kendi özgürlüğünü ve mutluluğunu akıyla kurar.

“Bağımsız” düşünmek düşüncenin ön yargılardan ve erki elinde bulunduran kurumların dogmalarından kurtulmasıdır. “Bağımsız düşünmek” kendi aklını ve yargı yetisini kullanma, gerçekliğe dayanan, gerçeklikten yola çıkan yargılar oluşturmaya dayanır.

d- Bağımsız düşünmek her kişinin ödevidir, neden?

Ödev sözcüğünü bir “çağrı”, seslenme anlamında düşünmek gerekir. İnsan doğası gereği kendi ussal yetilerini geliştirmeye çağrılır. Aklını kullanması gerekir, bağımsız düşünmek onun ödevi olmalıdır.

Metin karşısında, açıklama aşamasında okurun bağımsız bir tutum içerisinde olması temeldir, yorumlama aşamasında aynı tutumu sergilemek beklenmez. Yazarın düşüncelerinin olumlu ya da olumsuz bir eleştirisi yapılabilir, ancak eleştiri aşamasında ölçülü olmak ve okurun kendi uslamasını sağlam temellere dayandırması bir zorunluluktur.

Olumlu eleştiri şu noktaları vurgulamalıdır:

- Yazarın fikirleri hangi bakımlardan özgündür?
- Usamlamasında (kanıtlamasında) güçlü olduğu yanlar nelerdir?
- Yazarın fikirlerinin öteki yazarların aynı ya da benzer konulardaki fikirleriyle ilişkileri nelerdir?

Olumsuz eleştiri şu noktaları vurgulamalıdır:

- Yazarın fikirlerinin sınırları nelerdir?
- Yazarın fikirlerinin yarattığı güçlükler nelerdir?
- Yazarın fikirlerinde öteki yazarlardan ayrıldığı yanlar nelerdir?

Benimsenebilecek bir diğer tutum da şu olabilir: Önce metnin içsel bir eleştirisini yapmak, ardından dışsal bir eleştirisini yapmak.

Metnin içsel eleştirisi metni kendi verilerinden yola çıkarak okumayı gerektirir. Örneğin metin kanıtlamaya dayanıyorsa yazarın kanıtları hangi bakımlardan tutarlıdır ya da değildir.

Dışsal bir eleştiri metni öteki yazarların metinleriyle karşı karşıya koyarak okumayı gerektirir. Bu durumda ele alınan metinle öteki metinler arasında bir tartışma başlatılır.

Örnek:

1- Kimileri ergin olmayıştan kurtulmanın baskısından kendilerini kurtarmayı nasıl başarmaktadırlar? Durumlarının ayırımına nasıl varmaktadırlar? Adeta kendileri için üretilmiş olan, kendileri için ikinci bir doğa durumuna gelmiş “kurallar, dogmalar” ve kurumları reddetmeye iten şey nedir? Tüm bunlar bireylere özgü niteliklerle, özellikle de direnç ve dirayetleriyle olası olmasıyla açıklanabilir. Kant “işlemek” (travail) ediminden söz eder: sözcük: zaman alan, istenç gerektiren, kökensel olarak, doğayı değiştirmeye yarayan şey anlamındadır. Oysa burada, kendi üzerinde, ikinci bir doğa durumuna gelen ve kökten değiştirilmesi gereken bir işlem söz konusudur.

2- Metin bir toplumu ergin olamayış durumunda tutan kişilerin kendi kendilerini aydınlatmasına izin verdikleri görüşünü de varsaymaktadır. İlk anda birini zincirle bağlı tutan bir kişinin onu zincirden kurtarmaya izin vermesi pek gerçeğe uygun görünmemektedir. Bu durumda Kant fazla iyimser bir tutum sergilemiyor mu? diye sorulabilir. Ancak, aydınlanma düşüncesinin, ilkelerinin ilk anda yasa dışı yapılamayacağını da unutmamak gerekir. Kant’ın dönemindeki filozoflar, örneğin Voltaire, Montesquieu gibi, yapıtlarını sansürden kurtarmak ya da yapıtlarını gizlice herkese ulaştırmak için ironi (alay) yöntemini çokça kullanmaktaydılar. Tarihte de baskıcı yönetim anlayışının yavaş yavaş yasaklamalarını kısıtlamak ve yurttaşlara kimi özgürlükler tanımak zorunda olduğunu göstermektedir. Bu özgürlüğün biraz geç yerleşmesi durumunda halk son çare olarak şiddete başvurarak onu elde etmeyi bilmiştir. Fransız Devrimi bunun güzel bir örneğidir.

ÇALIŞMANIN DÜZENLENMESİ

Hazırlık çalışmaları tamamlandıktan sonra metne ilişkin düşüncelerin bir düzene oturtularak redaksiyon aşamasına geçilebilir. Giriş, gelişme ve sonuç bölümlerinden oluşan bir metin ortaya çıkarılmalıdır.

1- GİRİŞ

Bu bölümde özetle;

- Metnin *problematığı (sorunsalı) belirtilmeli*
- *Bu problematik açıklanmalı, açıklık kazandırılmalı*
- *Yazarın sorunsala verdiği yanıt çabucak anımsatılmalı, yazarın düşüncesini hangi plana göre işlediği belirtilmelidir.*

İnsanın ussal yetilerini kullanabilmesi için doğa durumundan mutlaka kurtulması, bunun için kendini toplum içerisinde oluşturması gerekir. Bununla birlikte toplumda Kant insanın kendi yargılama yetisini kullanmayı başaramadığını ve bir ergin olmayış durumundan kurtulamadığını, Devletin ve Kilisenin hamiliğinden kendini kurtaramadığını, kurtarmak istemediğini belirtmektedir.

Bu çelişik durumu nasıl açıklamak gerekir? Bireyin bu durumdan çıkması nasıl olası olacaktır? Kant metinde bireyin kurtuluşunun hemen olası olmadığını, ancak kısa ya da uzun vadede kaçınılmaz olduğunu belirtmektedir.

2- GELİŞME

Satır satır gerçekleştirilen çizgisel okuma eklemli bir açıklamaya dönüştürülmelidir. Açıklama metnin akışını izlemelidir. Bu yapılırken:

- Bir fikir daha sonra yinelense bile yinelemelerden kaçınılmalıdır.
- Metnin nasıl eklemlediği belirtilmelidir, düşüncenin gelişimi bu yolla açığa çıkarılabilecektir. Bu amaçla çalışmanın başında metnin planını belirtmek gerekir. Genelde gelişme bölümü metnin farklı bölümleri üzerine dayanmalıdır.

- Paragraflar arası geçiş sözcükleri kullanılması gerekmektedir.

Not: Metnin akışına bağlı kalmayan bir plan da yapılabilir. Ancak böyle bir planlama metnin içsel mantığını ve yazarın düşüncesini izleyememe riskine yol açabilir. Metinden uzun kesitlere alıntılar biçiminde yer vermek yararsız bir işlem olacağından bu türden alıntılama işlemlerinden kaçınmak gerekir. Yazılan metinde kimi temel terimlere yer verilebilir. Ayrıca metnin felsefi getirisini belirtmek gerekir.

Fikirleri aralarında eklemek için çizgisel okuma boyunca karşımıza çıkan düşüncelerin birbirlerine bağlanma biçimlerini dikkatlice incelemek gerekir, bu işlem metnin çizgisel işleyişinden esinlenen bir plan hazırlamaya yardımcı olur.

Yapılan çizgisel okumada şöyle bir plan ortaya çıkar:

- I- Ergin olamama durumu ne anlama gelmektedir?
- II- Ergin olamayış durumundan kurtulmak neden bu denli güçtür?
- III- İnsan bu durumdan nasıl çıkar?
- IV- Metnin felsefi getirisi nedir?

I- Ergin olamama durumu ne anlama gelmektedir?

Ergin olamayış bir kişinin kendi aklını ve yargılama yetisini kullanamama anlamına gelmektedir. Kendi aklını kullanma “*Bu...dır*” eylemiyle kavramlar arasında bağlar kurarak yargılar oluşturma yetisini belirtir. Usa gelince, yargılar arasında bağlar kurarak uslamamalar oluşturma yetisini belirtir. Ergin olamayış önce insanın doğal bir durumudur. Gerçekten de çocuk doğduğunda aklını bütünüyle kullanamamaktadır. Bu nedenle bir ergin olamayış durumu içerisinde yaşamaktadır, bu durum aklını kullanabileceği döneme kadar sürmektedir. Bu da doğaldır çünkü doğa tarafında “öngörüldüğü” anlamda doğaldır. Minör, yani çocuk ötekilere (özellikle de anne ve babasına) gereksinim duyar, ötekiler onun sorumluluğunu üstlenirler, onun yerine düşünür ve onun yerine ön görürler.

Ancak aklını kullanamayan için normal olan bu durum kişi aklını kullanabilecek düzeye geldiğinde anormal olmaktadır. Kant bu duruma anıştırma yapar. Kişi uzun süre

önce terk etmesi gereken bir durumda ısrarlı olur. Kişinin neden bu durumda kalmakta ısrar ettiğini incelememiz gerekmektedir.

II- Ergin olamayış durumundan kurtulmak neden bu denli güçtür?

İlk nedeni bu durumun zaman içerisinde doğal bir duruma gelmesidir. Alışkanlık genel olarak "*ikinci doğa*" olarak adlandırılmaktadır.

Bu durumdan kurtulmak için bireyin kendi kıpırtısızlığının üstesinden gelmesi gerekmektedir. Ancak bu durum onda bir doğa durumuna gelmiştir. Birey bu durumdan kendi başına kurtulamaz, çünkü bunun yararını önceden görememektedir ve bunu nasıl kullanacağını bilememektedir. Kant daha ileri giderek bireyin kendine yaptığı kötülükten kendisinin sorumlu olduğunu ileri sürer, çünkü birey bu durumda kalmayı kendisi arzulamaktadır. Eğer birey özgür olmak yerine bu ergin olmayış durumunda kalmak istiyorsa nedeni kendisi çabalayıp ulaşmak yerine gerçeklikleri başkalarından öğrenmenin daha kolay olmasındandır. Ergin olamayış durumu kafayı dingin kılar ve üstlenmek gerektiğinde can sıkıcı olabilen bir sorumluluk üstlenmekten kurtarır. Bu durum efendisinin emirlerine uymak zorunda olan kölenin durumuna benzer. Ancak bir başka neden bireyin suçluluğuna ince bir ayrıntı/çizgi katar: bireyin kendi yargılama yetisini kullanamamasının nedeni kendisine bunu hiçbir zaman deneme fırsatı verilmemesindedir.

Belirsiz adıl kullanımına genel olarak Devlet ve Kilise gibi erki elde bulunduran siyasal ve dini kurumları belirtmek için başvurulmaktadır. Bu kurumlarda yer alan bireyler iktidarda kalabilmek için ötekileri ergin olamayış durumu içerisinde tutmaktan çıkar sağlamaktadırlar. Burada XVIII. yüzyıl bağlamında konumlanmak gerekmektedir; bu yüzyılda Avrupa'da monarşik kurumlar hala egemen konumdadır ve Kilisenin hala etkin ve önemli bir rolü bulunmaktadır.

Birey iktidarı ellerinde bulunduran dış bariyerleri (engelleri: kurallar, doğmalar, gelenekler, kurumlardır bunlar) yenmek (aşmak) zorundadır. Kanunlar, gelenekler, önyargılar bireyin önüne çok küçük yaşlardan başlayarak konur ve kendi başına yaratmasına, üretmesine engel olan dayatılmış basmakalıp gerçek değer yargılarıdır. Örneğin yasa ve gelenek iktidara bağlı kalmayı söylerler. Bireye dışardan dayatılan bir

gerçeklik söz konusudur bu durumda, iktidarın ve gerekliliği konusunda bireyin vardığı bir sonuç söz konusu değildir. Kant bu dogmaları, kuralları, gelenekleri mekanik birer araca benzetir. Mekanik nitelmesi özgür nitelemesinin karşıtıdır. Bir mekanik devinim halindeki parçaların bir düzene konmasından başka bir şey değildir. Bu devinim önceden hazırlanmış, kurulmuş bir düzene göre işler. Hiç bir parça devinimden bağımsız değildir, çünkü devinim öteki parçaların devinimine, son aşamada da mekanizmayı oluşturan kimsenin istencine bağlıdır.

Dogmalar ve kurallar mekanik araçlardır, çünkü birey düşündüğü kuruntusu taşır, oysaki kendisine dayatılan gerçekliklerden yola çıkarak düşünceleri yalnızca yinelemekten başka bir şey yapmaz.

Birey bu durumda geliştikten sonra kullansın diye doğa tarafından kendisine verilen kendi doğal yetilerini yani ussal yeteneklerini kötüye kullanır. Doğru kullanım aklını baskılardan kurtararak özgürce kullanmaya dayanır. Ancak ayaklarında zincir imgesi böyle bir girişimin güçlüğüne ortaya koyar. Birey dış yargılardan kendisini nasıl kurtaracaktır? Ergin olmayıştan kurtuluş olası mıdır, yanıt evetse bu nasıl gerçekleşecektir?

III- İnsan bu durumdan (ergin olmayış) nasıl çıkar?

Kant iki düzlem belirler: bireysel düzlem ile ortaklık yani toplumsal düzlem. Bu ayrımın ölçütünün ne olduğunun belirlenmesi gerekir. Bir başka deyişle birey için olanaksız olan ergin olmayıştan çıkmak toplum için neredeyse kaçınılmaz duruma gelmiştir.

Birey karşısına çıkan sözü edilen engelleri tek başına aşmak zorundadır. Ancak bir çevren içerisinde kendisini bulur. Durumunun farkına nasıl varacaktır? Kendisi için bir ikinci doğa durumuna gelen, adeta kendisi için üretilmiş olan kuralların, dogmaların, kurumların baskısından kendisini nasıl kurtaracaktır?

Sıçramak imgesi bireyin kurtuluşunu simgeler. Ancak kendi başına düşünme olanağına (yollarına) sahip olmadığından kurtulmak istediği hamisinin eline yeniden düşme tehlikesiyle karşı karşıyadır (hendek imgesi bunu simgeler). Bununla birlikte hendeği aşmayı başaran bir kesim bulunmaktadır. Bu başarı bireyin kendine özgü

nitelikleriyle, özellikle de dirayetiyle açıklanır. Kant sözcüğün en güçlü anlamıyla, zaman alan ve kökünde doğayı değiştirmeye dayanan işten/çalışmadan söz eder. Oysa burada kendi üzerinde, kendi durumunu kökten değiştirmek adına bir iş/çalışma yapmak söz konusudur.

Peki, kendi çabalarıyla ergin olmayış durumundan kurtulan bireyler kimlerdir? Söz konusu kişiler filozoflardır. Örneğin Descartes *Méditations Métaphysiques*'in başında eski düşünceleri, eski yargıları reddederek kendi akıl yürütme yetisini kullanmaktan söz eder. Aynı biçimde Kopernik ya da Galile'nin bilimsel çalışmaları da bu bağlamda alıntılanabilir. Bu düşünürler de Kilisenin dogmalarına karşı çıkmışlar ve dogmaların yerine kendi araştırmaları ve düşünceleri, çabaları sayesinde ulaştıkları yargıları koymuşlardır.

Bir toplumun, halkın kendi kendisini aydınlatması daha kolaydır, çünkü fikir alışverişinde bulunur, aralarında tartışır, birbirlerine okunmaya değer kitaplar önerirler. Aynı biçimde halk okuduğu yazarlar ve kitapları aracılığıyla aydınlanırlar. Yazarlar fikirlerini yayarak kendi durumlarından kurtulmaları gerektiği düşüncesini aşladıkları halkın önündeki zincirleri çoktan kırmaya başlamışlardır. Kant'ın neden halktan söz ettiği böylelikle daha iyi anlaşılacaktır. Halk filozofların ve düşünürlerin kendileri için, kendilerini aydınlatmak amacıyla düşünceler ürettikleri kesimdir.

Açıklık, ışık eğretisi asıl gerçekliği simgelemek adına sıklıkla kullanılmaktadır. Metinde geçen kendi kendini aydınlatmak eylemi özel bir anlam bürünmektedir çünkü "Aydınlanma Yüzyılı" Kant yüzyılı olarak da adlandırılmaktadır.

Ergen olamayış durumundan çıkış kaçınılmaz, yani önüne geçilemez bir şeydir. İktidarı elinde bulunduranlar bu kurtulmanın önüne geçemezler, çünkü doğanın kendisince öngörülen ussal yetilerin kullanımına karşılık gelmektedir. Kant metinde "çağrı" anlamına gelen "ödev" (vocation) sözcüğünü kullanmaktadır. Doğal yönelimlerinin ve düşüncenin değerinin ayırımına varacak olan bireylerdir. Düşünce insanın sahip olduğu kıymetli bir varlıktır: onun doğanın yasalarını bulmasına, tekniğin ilerlemesine, aynı zamanda kendi özgürlüğü ve mutluluğunu oluşturmasına olanak sağlar.

İktidarı elinde tutanlar yöneticilerini seçemedikleri için bireyi siyasal özgürlüğünden yoksun bırakarak onun kurtuluşunun önüne geçerler, bireyi ayrıca düşünce ve ifade özgürlüğünden, basın özgürlüğünden yoksun bırakırlar. Birey düşünceleri nedeniyle keyfi olarak hapsedilir; basın ve yayınevleri sansüre uğrarlar. Kendi kendine düşünüp karar vermesi için bireyi bütünüyle özgür bırakmak iktidarı elinde tutanlar için tehlikelidir, çünkü özgür olmak bireyi özgürlüğüne ket vuran iktidarı reddetmek anlamına gelecektir.

Kendi kendine karar vermek (bağımsız düşünmek) iktidarı elinde tutan kurumların dogmaları ve kuralları karşısında düşüncenin özerkliğini vurgular. Bağımsız düşünmek kendi aklını ve yargı yetisini kullanmak, gerçekliğe ilişkin yargılar oluşturmak anlamına gelir.

SONUÇ

- *Sonuç yazarın düşüncesin anahtar noktalarını vurgulamalı*
- *Böyle bir düşünceye yeniden dönmeli*
- *Yanlış yorumlardan kaçınılmalı*

Ele alınan metin Aydınlanma yüzyılındaki iyimserliğin ve bu yüzyıldaki baskıcı krallık yönetimlerine ve kilise adamlarına karşı mücadeleye örnek bir metindir. Ancak metin konusunda ikinci bir okuma yaparak, filozofun ve her düşünce adamının bir toplumda oynadığı rol üzerine bir metin olduğu da söylenebilir, yalnızca kendisi yetkindir bahanesiyle ötekinin yerine düşünce adamının düşünce yürütmesi söz konusu değildir. Tersine bir durum halkı yeniden ergin olmayış durumuna getirmek anlamına gelirdi, oysa filozofun ya da düşünürün görevi onu bu durumdan kurtarmaktır. Her bireyi kendi yaptığı gibi yapmaya zorlamak yerine halk bağımsız düşünmeyi öğrenmelidir.